



Иван Бозуков

Съзнание за инвалидност  
или „инвалидизирано“  
съзнание?

Инвалидността е технически проблем – нищо повече, нищо по-малко. По силата на самия факт на увреждането инвалидът е по-малко способен и има пред себе си по-ограничен кръг от възможности в сравнение с не-инвалида. (Слепият не може да управлява автомобил, глухият – да слуша музика, немият – да произнася речи, безръкият – да рисува, неспособният да движи краката си – да танцува... Излишно е да се обяснява защо хората с изброените увреждания не могат да вършат още много други неща, а това, че стоящите пред тях възможности – да бъдат наети на работа, да са равноправни граждани, та дори да се забавляват! – са ограничени.)

Ще ми възразят, че:

1) терминът „инвалидност“ е обидна дума и трябва да бъде заменен с по-подходящ;

2) хуманистичният характер на съвременното общество „предполага“ недостигът да се представя не като нещо, което не-достига (каквото всъщност е), а като възможност;

3) затова той може и трябва да бъде компенсиран и по този начин – „преодолян“;

4) за целта инвалидите трябва да се обединяват, за да защитават правата си на равнопоставени граждани;

5) защото самото наличие на недостиг ги превръща в общност от хора със сходни интереси.

## 1. ТЕРМИНОЛОГИЧНИЯТ ПРОБЛЕМ

Може би най-забавното от тези (евентуални) възражения е т. нар. терминологичен проблем.

Сред организациите на и за инвалиди, а оттам – от правителството и следователно в цялото общество, все по-настойчиво се говори за „обидното“ съдържание, влягано в думата „инвалид“. Именно на нея, на „бедната и нищо не подозираща“ дума, бе отредена ролята на социален отдушник, на „брашнен чувал“, „блъскан“ с еднакво настървение и от инвалиди, и от не-инвалиди.

Тази истерична терминофобия, довела до „окончателното и безвъзвратно“ заличаване на понятието „инвалид“ от речника на „почтените, възпитани и добронамерени хора“, се извърши с такава показна и безапелационна непримиримост (и то най-вече от самите инвалиди), че въобще не бяха отчетени някои от безобидните ѝ нюанси, да не говорим за чисто езиковото удобство на употребата ѝ – нейната краткост.

За онези, които не знаят, бих искал да поясня, че английската дума „invalid“ има няколко значения. Наред с негативните ѝ конотации „незаконен“, „недействителен/неистинен“, „дисфункционален“ и „болник“, тя може да означава и „неоценим“ (сиреч такъв, който не сме в състояние да оценим), а също и „болен“, „недееспособен“.

Да се спрем на последните ѝ две значения.

Можем ли да наречем човек с видимо увреждане „здрав“ в пълния смисъл на думата? Ако напр. не съм способен да ходя, защото краката ми са увредени, мога ли да нарека тази си неспособност „здраве“? Може би ще „избягам“ от прекия отговор чрез един от най-старите (и между другото – най-удобни) трикове – поставянето на граници. Ще кажа, че трябва (ясно) да разграничаваме увреждането от болестта; че болестта е необичайно състояние на организма, а увреждането – хроничен проблем, с който просто свикваш и който може да бъде компенсиран (в случая с инвалидна количка); че болестта е абнормна дисфункция, а увреждането – само затруднение; че болестта поражда целия организъм, а увреждането – само част от него, докато във всички останали отношения човек е здрав; че болестта е клиничен, а инвалидността – социален проблем и т.н., и т.н. полуотговори.

После, мога ли да кажа, че неспособността ми да ходя не нарушава по никакъв начин дееспособността ми? Мога ли да твърдя, че съм в

състояние да върша всички онези неща, на които хората, които могат да ходят, са способни? Очевидно не.

Как тогава може сериозно да се отстоява тезата, че инвалидността не е болест и недееспособност? Нещо повече: как може да се твърди, че тя е не недостиг, а възможност?!

Въпреки това всички предложения за запълване на празнотата, оставена от низвергнатата дума „инвалид“, са насочени именно към „позитивиране“ на понятието, а следователно – и на стоящия зад него проблем.

С „изобретяването“ на всеки от последващите термини се целеше все по-голямо отдалечаване от негативните конотации, с които думата „инвалидност“ е натоварена, докато накрая „триумфиращата“ позитивност (най-последно) „успя“ да деформира до неузнаваемост не само новите версии на понятието, но и самия проблем!

Словесната еквилибристика започна с „изобретяването“ на термина „хора с увреждания“. Чрез въвеждането на това понятие (казват) се целяло акцентът да се постави не върху увреждането (инвалидността), а върху самия човек. (Може би защото в израза думата „хора“ стои преди „увреждания“!?) Тази цел обаче не само че не беше постигната, но и се получи точно обратен на желанието ефект. С кого можем да сравняваме човека с увреждане, освен с човека без увреждания? Кой е еталонът, образецът, достойният за подражание, ако не човекът без увреждания? Най-последно, с какво това понятие е по-различно от термина „инвалид“? Независимо от това, че в него присъства думата „човек/хора“, в основата му си остава уточняващият термин – „увреждане“. (Ако водещата дума беше „човек/хора“, това би трябвало да означава, че останалите хора, хората без увреждания, не са съвсем или изобщо не са хора!!!)

Ако това е така, понятието „хора с увреждания“ не само че носи негативните отънъци на термина „инвалид“, но дори е по-„лошо“ (по-негативно) от него. Едно е да кажеш за някого, че е болен или че е във фактическа невъзможност да върши определени неща, съвсем друго е да го „етикираш“ като „увреден“ (все пак разликата между „човек с увреждане“ и „увреден човек“ е само в местата на думите, нали?!).

Но мина време и „майсторите“ на словесната еквилибристика усетиха, че с „новото“ понятие нещо не е наред. Терминът „увреждане“ някак не „пасваше“ на съвременните тенденции, някак си разваляше „фасадата“ и – най-важното – не носеше онази позитивност, първоначално заложена в определението „хора с увреждания“.

И ето, „роди“ се нов, още по-странен термин, в който вече (най-

после) нямаше „лоши“ думи: „хора със специфични потребности“.

Той и кореспондиращото с него понятие „хора със специални нужди!“ си заслужава да бъдат обсъдени най-вече заради своята неопределеност, обърканост и неразбираемост.

Какво ще рече „хора със специфични потребности“? И изобщо що е специфична потребност? Мога ли аз като пушач да запала в присъствието на човек, изпаднал в астматичен пристъп и да обоснова това си действие с моята специфична потребност от пушене?! Ами ако пътувам в лека кола и трябва да си сложа колана? Бих ли могъл да обоснова пред представител на КАТ факта, че съм без колан, с обяснението, че понеже с колан ми е по-трудно да дишам, отколкото на много други хора, аз имам специфична потребност да не го слагам?! Или следната ситуация: Седя в някое кафе и си чета сутрешния вестник. Идва майка с дете и сяда на съседната маса. Детето започва да се къса от рев. На мен ми „кипва“, ставам и хвърлям един пердах на малчугана с оправданието, че за разлика от повечето хора, които биха издържали тази врява, аз имам специфична потребност от тишина!!!

При това проблемът не е само в практическата неопределимост на термина „специфика“, отнесен към човешките потребности. Ако останем при горните примери, като отстояващ правото си на човек със специфични потребности, аз бих могъл да се сдружа с други себеподобни и пренебрегвайки правото на хората да имат потребности, влизачи в разрез с моите собствени и тези на сподвижниците ми, ние бихме могли да тероризираме обществото като издигнем и отстояваме (вкл. и политически) следните искания: „Пълна свобода на тютюнопушенето!“, „Не на коланите!“, „Абсолютна забрана на посещения на обществени места с деца под 5 години!“ ...

Все пак терминът „специфични потребности“ е по-„безобиден“ в сравнение с понятието „специални нужди“.

Какво се има предвид под „специална нужда“? Някаква много специално нещо, което човек не може да си позволи – напр. нуждата ми от околосветско пътешествие, което не мога да предприема поради липса на финансова възможност или мечтата ми да изкача Еверест без да съм алпинист? Или неща, които обществото в лицето на неговите институции и предписания ми налага да искам – да се образовам, да си намеря добре платена работа, да се ожена и да имам деца?...

Очевидно понятието „хора със специфични потребности/специални нужди“ е крайно неподходящо за обозначаване на инвалидността, защото изобщо не се отнася до нея! Ето защо то е на път да „застане“ редом

до своите предшественици „инвалидност“ и „хора с увреждания“ в набъбващия каталог на „мръсните“ и непопулярни думи.

Понятието обаче, което идва да го замени, вероятно още по-кратко ще се задържи на „небосклона“, тъй като не просто изопачава смисъла на инвалидността или значи нещо съвсем различно, а защото съвсем нищо не значи!!!

Нашумяващото понятие е „хора с различни възможности/способности“.

(Извинявайте дами и господа терминологи, но за какви хора всъщност става въпрос? За екстрасенси? За телепати? За такива, които могат да издишват огън? Или за хора, надарени с изключително рядката способност да правят изумителни фокуси, с които биха „шашнали“ и най-големия непукист? А може би направо за пришълци от друга планета?!...)

Понятието „хора с различни възможности/способности“ би трябвало да се отнася за човек с възможности (способности), липсващи у другите хора. Нека някой ми посочи поне една възможност или способност (впрочем това са две съвсем различни неща, чието смесване внася допълнително объркване), присъстваща у инвалидите и липсваща у другите хора! (А може би се има предвид ползването на бял бастун, инвалидна количка, очила, слухов апарат...? Не мисля, че, от друга страна, напр. способността на един сляп човек, не ползващ помощно средство за придвижване, да се блъска във всичко, което изникне на пътя му, е нещо кой-знае колко уникално. Всеки виждащ човек със завързани очи би могъл да го прави със същия, а може би и с по-голям успех!)

Очевидно има нещо дълбоко сбъркано в новите формулировки, които, противно на очакваното, реанимират прастари манталитети и стереотипи! Но – уви! – проблемът далеч не е само терминологичен. Злоупотребите с езика имат ясно осезаем и непосредствено въздействащ материален ефект.

Пример за последното е представянето на недостига (увреждането) като възможност!

## 2. ПОЗИТИВИРАНЕТО НА ИНВАЛИДНОСТТА

С какво увреждането дава предимство (възможност) на инвалида пред не-инвалида? Как може недостигът да бъде преобразуван в излишък? (Съжалявам за количествената аналогия, но количествените натрупвания, макар невинаги да водят до качествени изменения, все пак влияят върху качеството, нали? Освен това, заради възможността да бъдат онагледявани, количествените аналогии са по-разбираеми.)

Представете си 2 чаши с лимонада. Едната от тях е пълна до ръба, а другата, да речем, до половината или малко повече, но не колкото първата. Умирате от жажда, ала имате право да изпиете само едната от лимонадите. Към коя ще посегнете най-напред – без да се замисляте? Очевидно към пълната! Изпивайки я, вие ще задоволите по-голяма част от жаждата си, отколкото ако посегнете към другата, по-празната чаша. Нея бихте използвали само ако нямате абсолютно никаква друга алтернатива или по-точно ако алтернативата ви е да не пиете нито от едната, нито от другата чаша.

Така е и с инвалидността. Винаги има неща, в които един инвалид е точно толкова добър, колкото и един не-инвалид. (Глухият шофьор е също толкова добър, колкото и чувачия шофьор; художникът на инвалидна количка е също толкова талантилив, колкото и всички останали талантиливи художници; слепият музикант е не по-лош от виждащия си колега и т.н., и т.н.)

Тук точната дума е „не по-лош“, а не „по-добър“. „Не по-лош“, но не във всяко отношение!

Защо напр. тогава един работодател да наеме на работа инвалид вместо не-инвалид? Ако и двамата са еднакво добри в работата, защо инвалидът трябва да има предимство? Освен това самият факт на инвалидността стряска повечето работодатели – и съвсем основателно: може би в целия си досегашен живот мнозина от тях изобщо не са се сблъскали с инвалидността и за тях тя е нещо чуждо, далечно, неразбираемо, рисковано и следователно – нерентабилно... Дори да са убедени, че инвалидът ще се справи също толкова добре, колкото и не-инвалида, за мнозина от работодателите фактът, че той не би могъл да се справи с други неща, би продължил да внася съмнение и несигурност.

Възможностите пред инвалидите не са в самата инвалидност, в самия факт на увреждането, а в развиването на умения и способности,

незасегнати от инвалидността и успешното им отстояване.

Ако си послужим отново с горния пример, последното означава, че инвалидът трябва да съумее да убеди работодателя не просто че би вършил съответната работа не по-зле от един не-инвалид, но и че офертата му е по-добра от тези на останалите кандидати (били те инвалиди или не-инвалиди), а не изобщо и съвсем не – спрямо всеки потенциален кандидат-не-инвалид.

Проблемът с представянето на инвалидността като възможност има и едно по-„незабележимо“, но също толкова негативно измерение – т.нар. „неявни способности“.

Сред инвалидите, а и в обществото като цяло, е широко разпространен възгледът, че инвалидът развива допълнителни сетива (или особена чувствителност), отсъстващи у другите хора. (За слепите напр. се казва, че имат изострен слух и добро чувство за ориентация, а за инвалидите като цяло – че са по-чувствителни от не-инвалидите.)

Практическата нужда може и да е довела до изостряне на някои сетива, с помощта на които инвалидът се справя по-лесно със своя проблем. Тази изостреност обаче може да се съпътства от „притъпяване“ или закърняване на други (по-рядко ползвани) органи и способности.

Що се отнася до т. нар. „повишена чувствителност“ на инвалидите, ще кажа само, че от дългогодишното си едновременно общуване с инвалиди и не-инвалиди не съм забелязал подобна разлика; Както сред едните, така и сред другите се срещат всякакви хора – по-чувствителни и по-безсърдечни, по-общителни и по-„затворени“, по-добронамерени и по-злонравни...

Инвалидът е „човек в нужда“, а не „по-съвършен човек“! Допускането на противното би довело до митологизиране образа на инвалида; към него биха се отнасяли с благоговение, а може би и с мъничко страхопочитание, но не и като към човек като всички останали – с единствената разлика, че (обективно) в сравнение с не-инвалида пред него са „отворени по-малко врати“!

От приемането на инвалидността като възможност произтича и още един, не по-маловажен проблем – свръхкомпенсацията.



### 3. ПРИВИЛЕГИРОВАНИЯТ СТАТУТ НА ИНВАЛИДНОСТТА

Вярно е, че увреждането може и трябва да бъде компенсирано. Също толкова вярно е обаче, че компенсациите (специализирани технически средства, асистент, достъпна среда...) не могат в пълна степен да неутрализират увреждането. Предназначението им е да облекчат проблема, а не да го решат.

Единственото решение на проблема с инвалидността е клиничното – нейното „излекуване“. В случаите, когато това е невъзможно, остават компенсациите, които – уви! – често се „преобръщат“ в средство за „отстояване“ на привилегирован статут – т.е. са свръхкомпенсации.

За привилегирования статут на инвалидността могат да се посочат редица примери, някои от които – фрапиращи. Може би най-скандалният от тях е т. нар. „правило за тройката“. (Изкара ли тройка на изпита, кандидат-студентът-инвалид бива приеман във ВУЗ извън общия ред – независимо от конкретните условия в даденото учебно заведение за съответната година!) Друг пример е пенсията, която инвалидите получават независимо от доходите си. (Не е ли много по-удачно, напр., парите, отпускани за пенсии на инвалиди с високи доходи, да се инвестират в откриване на работни места за други инвалиди?!) Правителствените мерки за насърчаване на заетостта към 2003 г. са откровено дискриминационни спрямо не-инвалидите. (През първата година след постъпването на инвалида на работа държавата му отпуска пари за минимална работна заплата + осигуровките към нея, докато за не-инвалидите са предвидени средства само за осигуровки!...)

Очевидно е, че напоследък инвалидността все повече се превръща в привилегия; все по-остро стои проблемът с т. нар. „позитивна дискриминация“. В подобна ситуация все по-смешно и нелепо звучат термините като „интеграция“, „равнопоставеност“ и „равни възможности“.

Проблемът с привилегиите пряко кореспондира с постъпателното и неотклонно идеологизиране на инвалидността.

## 4. ИНВАЛИДНОСТТА КАТО ИДЕОЛОГИЯ

„Гръбнакът“ на идеологията е различието. Да се афишираш като различен и да отстояваш ценността на тази си различност – това е патосът на всяка идеология. Обществено валидната ценност да си „нормален“, „порядъчен“, „отговорен“, „дипломатичен“, „уравновесен“, „трудолюбив“, „упорит“, „активен“, „великодушен“, „справедлив“... (каквото и да означават всички тези неща): това са все идеологеми – отстояването на „добрата“ различност на преуспяващия пред „лошата“ еднаквост на неудачника!

Ако всичко това е вярно, идеологията:

1) далеч надхвърля сферата на политическото;  
2) е еманация на естествения човешки егоизъм да си по-„добър“ от другите (респ. групата, с която се идентифицираш, да е по-„справедлива“, по-„значима“ и/или дори по-„необходима“ от тези на останалите, „външните“ хора);

3) предполага конфликт, враждебност или поне съдържаност между привърженици и противници, „свои“ и „чужди“.

С какво (и в какви случаи) инвалидите са по-значими от не-инвалидите? А по-необходими?! Както вече видяхме, те не разполагат с вътрешен (свой собствен) ресурс, а разчитат преди всичко и най-вече на „благодарността“ на „обществото“ – т.е. на не-инвалидите.

Инвалидите обаче, особено напоследък и по-специално в България, се държат така, сякаш разполагат с подобни ресурси. Нещо повече: те открито демонстрират, че могат да се справят сами с всяка житейска ситуация – при това не по-зле (а защо не дори и по-добре?) от не-инвалидите!

Обществото (не-инвалидите), разбира се, не е изключено напълно – в никакъв случай! На него обаче му е отредена една, образно казано, „декоративна“ (помощна) роля. Именно не-инвалидите са тези, които предоставят помощни средства, финансират, асистират и какво ли още не – с изключение на едно, най-важното: те се оказват нежелани или поне не са „добре дошли“ със своя интелект!

На организационно равнище за инвалидите е особено важно да вярват, че (също както не-инвалидите) могат да „ръководят нещата“. Но кои „неща“? Какви „неща“? И най-вече: чии „неща“?! Очевидно тези, засягащи само и единствено инвалидите. Управлението е

неприкосновена територия, в която не-инвалиди се допускат само по изключение – когато няма никаква друга възможност! (Самият термин „организации на инвалиди“ и рязкото му разграничаване от понятието „организации за инвалиди“ красноречиво свидетелстват за това. Организациите на инвалиди не просто са в услуга на инвалиди, а и – най-вече – се управляват от инвалиди!)

Това обаче, което най-вече придава на инвалидността характер на идеология, е не толкова себепредставянето на инвалидите като обществено значима група; дори не и предверяването им в собствените си управленски способности. В основата на прогресиращото „застиване“ на инвалидността в идеология е все по-изострящото се напоследък усещане на инвалидите за различност спрямо не-инвалидите.

С все по-голяма популярност сред организациите на инвалиди се ползва лозунгът: „Различни, но заедно“. Той е „огледален“ вариант на популярната от времето на сегрегирането на чернокожото население на САЩ максима: „Разделени, но равни“! Американците осъзнаха (и го наложиха политически), че разделените хора не могат да бъдат равни. Ние обаче (засега) все още сме далече от прозрението, че освен всичко останало, освен диалог и взаимно зачитане, различието е и бариера – особено ако е силно преувеличено или дори – както е в случая – „измислено“ и наложено.

Освен споменатото сходство, между тези два примера има и фрапираща разлика: футболисти с различен цвят на кожата могат да играят в един и същ отбор, докато слепият изобщо не може да играе футбол.

„Измислената“ и наложена различност между инвалиди и не-инвалиди може и да е в съгласие с приоритетите на евроинтеграцията, може и да се ползва със световна популярност (в което впрочем не съм съвсем сигурен). Афиширането ѝ обаче има един съществен недостатък: на инвалидите се внушава да се мислят за общност от хора със сходни интереси.

Да, между инвалидите има една особена допирна точка, липсваща при повечето хора – нуждата от компенсиране и (донякъде) неутрализиране на увреждането. Но сходствата свършват дотук. Интересите на инвалидите са също толкова разнообразни, колкото и на не-инвалидите или на инвалидите и не-инвалидите взети заедно. Сред инвалидите има художници, писатели, музиканти, монтьори, психолози, инженери, журналисти, спортисти, компютърни специалисти, икономисти и какви ли още не. Срещат се алкохолици и въздържатели, лентяи и работохолици, добри организатори и неорганизиращи хора, таланти и бездарници,

активни и пасивни, „леви“ и „десни“, любители на домашния уют и приключенски натура, сангвиници и меланхолици, романтици и прагматици, „изпечени“ лъжци и „педантични истинотърсачи“...

Как може цялото това многообразие да бъде сведено до едно цяло, наречено „общност“?! „Спойката“ между инвалидите е също толкова „здрава“ (или „хлабава“), колкото между всички хора – независимо дали те са инвалиди или не-инвалиди. Може би това „обобществяване“ на инвалидността носи отпечатъка на дългогодишното гетоизиране на инвалидите в специални училища и специализирани предприятия. Може би в не по-малка степен то се дължи и на обективната неадаптивност на тези хора към условията на съвременния (преди всичко пазарен) свят. А може би се поддържа от комфорта на измамната сигурност да „принадлежиш“ пред предизвикателствата на продуктивната несигурност да „бъдеш“? Каквато и да е причината обаче, изградената върху едно несъществуващо различие (което всъщност е недостиг) себепредстава на инвалидите като общност ги изолира от останалото общество, а в последствие може и трайно да ги маргинализира.

Критичният патос на този текст е покана за преосмисляне не на всички (Ницше), а само на някои ценности – най-важните или, ако предпочитате, на упорито налаганото от посттоталитарната конюнктура „позитивиране“ на инвалидността. Това, от което най-вече се нуждаем днес, не е реализъм – от него имаме предостатъчно; не е и бунт – и „с просто око се вижда“, че протестите са все по-неефективен метод за отстояване на определена позиция, право или интерес. Днес имаме нужда преди всичко от размисъл – но не в рамките на вече наложени схеми, модели и системи, а „вън и независимо“ от тях.

Важно е да осъзнаем, че винаги има алтернатива, винаги има и друг „път“, различен от този, по който сме поели. „Инвалидизираното“ съзнание на преекспонираното (и „парфюмирано“) увреждане или съзнанието за инвалидността като недостиг, с който трябва да се съобразяваме – но само понякога: Кое от двете ще предпочетем? Изборът е на всеки от нас.

**КРАЙ**

© Иван Бозуков

Източник: <http://bezmonitor.com>  
Първата публикация е на <http://democrit.com>

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/2022>]